

A large, stylized blue geometric pattern, resembling a maze or a complex grid, serves as the background. Overlaid on this pattern are two dark blue rectangular boxes containing white text. The top box contains the text 'Тема ТЕРИТОРІЯ' (Topic: TERRITORY). The bottom box contains the text 'НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ' (Educational and Methodical Materials). To the left of these boxes, there is a collection of light blue line drawings of school supplies, including a paper airplane, a ruler, a pencil, an eraser, a book, a clock, and a pencil sharpener. The letters 'А' and 'В' are also visible among the drawings.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Київ – 2019

Авторський колектив: Банах О.В., Боярчук О.І., Кравчук Л.В., Мирошниченко Т.І.

За загальною редакцією

Бібік Н.М., доктора пед. н., головного наукового співробітника відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, академіка Національної Академії педагогічних наук України.

Софій Н.З., канд. пед. н., доцента кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Рецензенти:

Назаренко Г.А. – доктор педагогічних наук, професор, проректор КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Товкало М.Я. – канд. філол. н., заступник директора Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Навчально-методичні матеріали для педагогів та батьків учнів другого класу із формування громадянської компетентності розроблено Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні. Зміст матеріалів є винятковою відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Розвиваємо громадянські компетентності:

другий клас / За ред. Н.М. Бібік, Н.З. Софій. – Київ:

2019 / Режим доступу www.ussf.kiev.ua

Навчально-методичні матеріали для педагогів та батьків другокласників із формування громадянської компетентності є додатковими навчально-методичними матеріалами до чинних Модельних навчальних програм для другого класу. Це ресурс із конструювання освітнього процесу з акцентом на формування громадянської компетентності учнів Нової української школи.

Пропоновані матеріали мають на меті формувати в дитини власну ідентичність і готовність до змін через вироблення поваги до себе та інших, толерантне ставлення до культурного різноманіття та розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії і співпраці, обмірковування прийнятих у класі, школі, місцевій громаді соціальних норм, а також через активну участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки.

Представлені завдання створено для використання відповідно до структури Модельних навчальних програм Нової української школи. Активні практичні вправи, інформаційні повідомлення, дискусійні та дослідницькі запитання, завдання для індивідуальної та групової роботи ґрунтуються на конструюванні знань, використанні досвіду дитини і відображають діяльнісний підхід до освітнього процесу.

Уміщені види навчальної діяльності з формування громадянської компетентності учнів другого класу можуть бути орієнтиром для роботи педагогів та корисними матеріалами, які допоможуть батькам другокласників глибше зрозуміти шкільні теми, щоб налагодити спільну роботу з дітьми – обговорювати ті проблеми, які цікавлять школярів, розробляти проекти, разом досліджувати навколишній світ.

ISBN 978-5-459-00530-1

ББК 32.973.2-018

ББК 32.882.9

УДК 004.451

ISBN 978-1430226598 анг

© Pact Inc., 2019

© Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2019

ПЕРЕДМОВА

Зміни, що відбуваються в сучасній освіті, спонукають нас до розуміння надважливості *цінностей громадянської освіти*. Усе більше звертаємося до понять, що лежать в основі побудови навчання на цінностях: *відповідальність, рівність, права людини, демократія, повага до різноманіття, повага до людської гідності*. Усе глибше обговорюємо їх практичне значення й користь, приходимо до спільного розуміння їхньої сутності, усвідомлюємо, чому вони важливі для кожного громадянина, кожної громадянки.

Як організувати цікавий і захопливий освітній процес сучасного формату, спрямований на формування громадянських компетентностей дітей і їхніх рідних? Відповіддю на це запитання будуть матеріали, розроблені в межах проекту, на допомогу педагогам та родинам учнів. Вони підкажуть крок за кроком, як інтегрувати громадянську освіту у щоденне навчання учнів початкових класів, сприятимуть поглибленню знань, розвитку вмінь і формуванню цінностей.

Працюючи із пропонованим ресурсом, діти ще з початкової школи щоденно набуватимуть практичного досвіду демократичного громадянства. Навчаючись у групах, обговорюючи актуальні питання, розв'язуючи проблемні ситуації, учні розвиватимуть уміння і навички взаємодії і співпраці, критичного мислення, демократичної участі, відповідальності, усвідомлюватимуть цінності свободи і прав людини. Такі системні практичні дії сприятимуть *формуванню способу мислення і поведінки учнів та учениць на основі цінностей демократії*. Інтегрований підхід до організації освітнього процесу відповідно до чинних Модельних навчальних програм допоможе вчителям змодельювати життя за межами класу. Щоб, не ламаючи природу дитини, вчити, виховувати і розвивати її, потрібно усвідомити, що дитина буде вчитися тоді, коли їй цікаво, коли вона в безпеці, коли матеріал поданий зрозуміло, емоційно, і щонайважливіше, він є у сфері зацікавлень дитини.

Посібник зосереджує увагу на тому, що кожна людина (і дитина зокрема) живе та діє серед людей, дотична до історичної і культурної спадщини, причетна до її творення, є часткою шкільної та місцевої громади, усвідомлює власну ідентичність і згодом набуває глибинного розуміння себе як громадянина України та Європи.

Педагоги зможуть використовувати подані у посібнику матеріали як основні або додаткові. Пропоновані розробки містять найрізноманітніші практичні вправи, дискусійні та дослідницькі запитання, які мають спонукати дитину до глибшого вивчення окремих проблем. Така активність потребує співпраці щодо збору відомостей «усної історії», реалізації завдань, які вимагають допомоги батьків або залучення інших дорослих.

Матеріали для читання, навчальні вправи для роботи в групах зазвичай супроводжуються природною для дітей діяльністю – фантазуванням, малюванням малюнків, обговоренням або іншими видами перетворення інформації. Кооперативне навчання на основі інформаційних повідомлень занурюють учнів у ситуації, коли вони виявляють різноманіття і розбіжність суджень, набувають самостійного досвіду співпраці через обмірковування прийнятих у класі правил взаємодії або соціальних норм поведінки в місцевій громаді.

Значна кількість вправ і завдань, про що відзначають педагоги-практики, спрямована на усвідомлення відповідальності за власні вчинки, спонукають до безпосередньої участі в ситуаціях, у яких формуються вміння домовлятися з однолітками для вирішення проблем класу або іншої спільноти.

Важливим у роботі з матеріалами посібника є акцент на формування в учнів власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття в колі дружної до дитини спільноти. Пропоновані розробки дають змогу це зробити з цілковитою впевненістю у позитивному результаті.

Щасливе навчання дітей та ваше щасливе вчителювання залежить від вас, дорогі вчителі.

Пам'ятайте, Ви вчите дитину не для школи, а для повноцінного життя, яке вона прикрашатиме своїм сумлінням і добрими вчинками в ім'я України.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчально-методичні матеріали, які допомагають формувати громадянські компетентності учнів другого класу, розроблено за проблемно-тематичним підходом відповідно до структури Модельних навчальних програм Нової української школи. Кожна тема містить такі частини: орієнтовні дослідницькі / проблемні запитання, завдання до теми, очікувані результати теми, очікувані результати учіння для учня, опис видів навчальної діяльності, через опрацювання яких учні досягають очікуваних результатів, використані і рекомендовані джерела, зокрема електронні ресурси.

Види навчальної діяльності, запропоновані в рамках кожної теми, представлені через практичні вправи, інформаційні повідомлення, дискусійні та дослідницькі проблеми, кейси, матеріали для читання, завдання для роботи в групах, самостійної роботи, завдання для батьків (завдання для дитини із залученням батьків), які супроводжуються малюнками, картками, медіаматеріалами тощо.

Кожен вид навчальної діяльності супроводжується докладним описом та переліком орієнтовних навчально-методичних ресурсів, призначеним заощадити час педагогові на пошуки, й одночасно матеріалами, які можуть використовувати батьки для глибшого розуміння теми, надання допомоги дітям у її засвоєнні, спільної роботи, обговорення, розроблення проектів тощо.

Проблемні запитання, представлені до кожної теми, групуються відповідно до 4-х компонентів, які повторюються в кожній темі та забезпечують системність навчання: *пізнання себе; пізнання соціуму; пізнання природи; конструювання нових знань, рефлексія.*

Серед представлених тем такі:

ТЕМА 1. «ЗМІНИ»

Матеріали теми охоплюють ключові проблеми: формування в учня / учениці власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття і розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії та співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі і місцевій громаді соціальних норм, активна участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки, співпраця з однолітками для вирішення проблем спільноти.

ТЕМА 2. «СПОСОБИ ПІЗНАННЯ»

Матеріали інтегрованої теми «Способи пізнання» спрямовані на формування в дітей розуміння, навіщо людина пізнає світ і що їй у цьому допомагає. Наприклад, різноманітні назви несуть у собі певну інформацію. Однією з таких назв є прізвище. Діти зможуть пояснити, навіщо людям прізвища, що таке «родове прізвище», як утворились їхні прізвища, що вони означають, чому так важливо виявляти повагу до свого прізвища та прізвищ інших людей, і зможуть демонструвати це у повсякденному житті. Діти дізнаються, що джерелом інформації може бути також і колір, як, наприклад, червоний колір світлофора або Червона книга. А ще для пізнання світу людині потрібні важливі якості, такі як спостережливість, уважність, цікавість.

ТЕМА 3. «ТЕРИТОРІЯ»

Виконуючи запропоновані завдання з теми, учні не лише усвідомлюватимуть унікальність території своєї батьківщини і Батьківщини, а й розумітимуть, що замало просто жити на певній території і любитися красою її краєвидів, а потрібно щодня дбати про неї, бути активним і свідомим патріотом, громадянином. Завдяки інтерактивним вправам учні спостерігатимуть і переконуватимуться, що всі ми відрізняємось один від одного уподобаннями, поглядами, національністю, вірою, що кожна людина неповторна і кожна є скарбом для свого народу, і де б ми не мандрували, ми представляємо не лише себе, а й свій народ і рідну країну. Учні складатимуть і розповідатимуть історії про цінності, міркуватимуть і дискутуватимуть про «відповідальність за тих, кого приручили», тих, хто живе поруч із нами на цій ж території. А також задумуються: «А який особистий внесок у покращення життя безпосередньо у своєму населеному пункті я зробив, роблю, можу зробити?». І шукаючи шляхи вирішення суспільних проблем уже сьогодні, формуватимуть відповідальність, виявлятимуть гро-

мадську ініціативу для розв'язання актуальних питань на своїй території, на місцевому рівні та рівні держави.

ТЕМА 4. «СПІЛЬНОТА»

Пропонований зміст цієї теми розкриває сутність проблем шкільної спільноти, прав у школі, обов'язків учнів перед шкільною громадою, вироблення правил співпраці у класі, формування цінностей, якими люди об'єднані в суспільстві. Матеріали орієнтовані на формування в учня/учениці власної ідентичності й готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття та розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії і співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі, місцевій громаді соціальних норм, активну участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки.

ТЕМА 5. «ВАРТІСТЬ І ЦІННІСТЬ»

Під час роботи над інтегрованою темою «Вартість і цінність» учні дізнаються, що таке цінність, чому і яка праця є цінною, чому є цінним те, що люди створюють разом, що впливає на якість виконання того чи іншого завдання, навіщо потрібні мрії, у чому їх цінність і що допомагає людині здійснювати свої мрії. Важливо, щоб діти не тільки зрозуміли, навіщо людям трудитися, що від власного ставлення до праці залежить успіх і добробут людини, а й могли навести приклади із реального життя: свого, своїх рідних, сусідів тощо.

ТЕМА 6. «ХОЧУ, МОЖУ, ТРЕБА»

Завдання, запропоновані в межах теми, орієнтовані на формування в учнів відповідальності, упевненості в своїх силах, ощадливості й поміркованості, усвідомлення ролі знань та ініціативи у громадському, особистому житті й подоланні життєвих перешкод, усвідомлення своєї унікальності як особистості, почуття власної гідності. Виконуючи завдання, діти аналізуватимуть свої звички, дискутуватимуть про бажання, потреби, мрії людей, обговорюватимуть спільні й індивідуальні цінності, можливості, повноваження та відповідальність самоврядних органів своєї класної громади, змінюватимуть правила, пояснюватимуть необхідність їхнього дотримання.

ТЕМА 7. «ІДЕЇ – ВИНАХОДИ – ВІДКРИТТЯ»

Матеріали теми орієнтовані на формування в учня / учениці впевненості, відповідальності, бажання змінити світ на краще, усвідомити роль природи у винахідництві, підвести до розуміння, що діяльність винахідників покращує якість життя, а спостереження за об'єктами живої та не живої природи, предметами, може спонукати до нових ідей та винаходів. Виконуючи завдання, діти вчаться аналізувати, спостерігати, порівнювати, узагальнювати, зацікавлюються дослідженнями та експериментами, вчаться критично мислити, приймати ідеї інших та висувати свої, розглядати природу як скарбницю винаходів.

ТЕМА 8. «РУХ І ЧАС»

Усе довкола перебуває в русі, усе зазнає змін із часом. Що таке час? Ми всі відчуваємо плинність часу, але пояснити словами, що це, непросто. Запропоновані види діяльності дають змогу дітям зрозуміти, відчути цінність руху та часу – для кожного особисто, для природи і суспільства загалом. В рамках активностей діти дискутуватимуть, чи можна подорожувати в часі, зробити добру справу за одну хвилину, що потрібно намагатись робити швидко, а з якою справою не можна поспішати, чому так багато одиниць виміру часу, звирятимуть свій «біологічний годинник». Учні розкладатимуть на часовій шкалі свій вчорашній день й аналізуватимуть, що найкращого і цінного було в цьому дні, а скільки часу було згаяно, втрачено, що важливе варто зробити сьогодні, а що запланувати на завтра.

*Крок за кроком ми рухаємося в часі – у майбутнє.
І тільки від нас залежить, як ми скористаємося цими ресурсами
і витворимо себе й нашу державу!*

ТЕМА: «Територія»

	Навчальна діяльність.....	7
1	Самопрезентація у телепередачі «Я – мандрівник з України».....	11
2	Складання історій від іншого імені («сторітелінг»).....	12
3	Заняття «Розуміти серцем...».....	12
4	Заняття «Ліс. Мандрівка».....	13
5	Робота з газетою: читаємо газету і дописуємо в газету. Інтерв'ю. Дописи в газету.....	15
6	Заняття «Чи мають тварини права?».....	16
7	Заняття «Ми відповідальні за того, кого приручили».....	17
8	Емблема природоохоронців.....	19
9	Гра-знайомство «Я знаю цього відповідального учня».....	20
10	Заняття «Захист території».....	20
11	Діяльність «Моя долонька робить добрі справи».....	21
13	Заняття «Дерево – це символ життя і пам'яті!».....	22

Чи пізнаємо ми себе, мандруючи світом?

Чого ми можемо навчитися на території лісу, парку, гаю?

Як взаємодіяти з іншими жителями нашої території, щоб усім нам було добре?

Хто відповідальний за тварин, яких приручили?

Хто може бути захисником території?

Завдання:

1. Створити умови цікавого та радісного навчання для вибудовування позитивних стосунків з іншими у класній спільноті.
2. Формувати громадянську компетентність.
3. Ближче ознайомити з природою, пам'ятками, видатними людьми рідного краю.
4. Формувати уважне ставлення до всіх, хто живе з нами на цій самій території.
5. Допомогати дітям міркувати над особистими цінностями, цінностями сім'ї, громади, країни.
6. Розвивати ініціативність, залучати до участі в житті родини, класної спільноти, громади.
7. Навчати активного слухання в умовах усного спілкування.
8. Допомогати дітям міркувати над своїми можливостями, бажаннями та мріями.

Очікувані результати:

Учні знатимуть:

- ✓ навіщо нам правила та їх дотримання;
- ✓ навіщо нам обов'язки;
- ✓ які постаті історичних осіб/ сучасників/ сучасниць пов'язані з місцевою громадою;
- ✓ чому зберігати природу – обов'язок кожного;

та вмітимуть:

- ✓ висловлювати свою думку;
- ✓ уважно слухати одне одного в умовах безпосереднього спілкування;
- ✓ взаємодіяти в парах і групах для досягнення цілей;
- ✓ розробляти правила і поводитися згідно з правилами;
- ✓ розповідати про себе, свою родину, інших осіб, Україну;
- ✓ підтримувати товариські стосунки;
- ✓ знаходити інформацію з доступних джерел;
- ✓ сприймати різні погляди на предмет обговорення;
- ✓ оцінювати свій вплив на власне оточення і середовище інших людей;
- ✓ обговорювати свою роботу, визначати навчальні цілі і ресурси;
- ✓ берегти природу та довкілля.

Загальні очікувані результати навчання учнів другого класу, спрямовані на формування громадянських компетентностей

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
 Самопрезентація у телепередачі «Я – мандрівник з України»	Представляє загальні відомості про Україну. Розпізнає та розповідає про державні символи України, шанобливо ставиться до них. Розповідає про свої зацікавлення, пояснює, як йому/їй подобається проводити дозвілля. Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. Моделює ситуації, у яких підтримує та підбадьорює інших. Розпитує старших людей про сучасне та минуле України. Описує пам'ятки культури рідної місцевості. Розповідає про видатних українців, описує їхню важливість для України. Ставить запитання, які допомагають більше дізнатися про важливу для України подію чи особу.	Може висловити свою думку на задану проблему. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Може критично відображати себе з різних точок зору. Ставиться до всіх людей з повагою, незалежно від їхнього культурного походження. Висловлює зацікавленість до переконань інших людей, їхнього трактування та інакших культурних орієнтацій і належності. Дає можливість іншим висловити свою думку. Уважно слухає інших людей. Виявляє здатність ідентифікувати ресурси для навчання. Визначає, що він/вона уже знає, і чого він/вона ще не знає.
 Складання історій від іншого імені («сторітелінг»)	Здатний/-а співпереживати в різних ситуаціях. Розмірковує, якими рисами він/вона володіє. Аналізує свою поведінку, уподобання. Моделює ситуації/ грає рольові ігри, у яких підбадьорює інших. Пояснює, які почуття пов'язують його/її з близькими людьми. Довідується про походження місцевих назв населених пунктів.	Здатний/-а співпереживати. Дає можливість іншим висловити свою думку. Уважно слухає інших людей. Активно ділиться інформацією з іншими.
 Заняття «Розуміти серцем...»	Пояснює, що означає вислів «бути людиною». Розповідає про свої зацікавлення, пояснює, як йому/їй подобається проводити дозвілля. Обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших. Пояснює, чому природа важлива для людини. Визначає, що дає природа людині. Пояснює, чому зберігати природу – обов'язок кожного.	Може оцінити вплив суспільства на природне середовище. Може критично відображати ризики, пов'язані зі шкодою для довкілля. Дає можливість іншим висловити свою думку. Уважно слухає інших та виявляє повагу до різних думок та ідей. Може описати свою мотивацію.
 Заняття «Ліс. Мандрівка» ✓ Читання та обговорення вірша І. Залізної «Ліс». ✓ Групова робота. Складання правил «Як не нашкодити лісу» (парку). ✓ Обговорення «Неочікувані ситуації». ✓ Рада за круглим столом «Як допомогти лісу?»	Розмірковує, якими рисами характеру має володіти людина і чому. Аналізує свою поведінку; уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. Пояснює, чому потрібно дотримуватися встановлених правил. Дотримується встановлених правил. Пояснює, чому зберігати природу – обов'язок кожного.	Може висловити свою думку на задану проблему. Звертає увагу на почуття інших людей при ухваленні рішень. Працює над досягненням консенсусу заради досягнення цілей групи. Вибудовує позитивні стосунки з іншими людьми в групі. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Працюючи у групі, виконує свою частку групової роботи.

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
5 Робота з газетою: читаємо газету і дописуємо в газету. Інтерв'ю. Дописи в газету.	Розмірковує, якими рисами характеру має володіти людина і чому. Пояснює, що означає вислів «бути людиною». Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. Пояснює, до кого можна звернутись по допомогу при потребі. Надає допомогу тим, хто її потребує, і висловлює вдячність за підтримку.	Може висловити свою думку на задану проблему. Обговорює та дискутує про те, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Намагається зрозуміти краще його/її друзів, уявляючи, як та чи інша ситуація виглядає з їхньої точки зору. Може оцінити вплив суспільства на природне середовище. Виявляє здатність ідентифікувати ресурси для навчання.
6 Заняття «Чи мають тварини права?» ✓ Дебати ногами. ✓ Завдання для сімей: Як захистити бурого ведмедя?	Пояснює, до кого можна звернутись по допомогу при потребі. Надає допомогу тим, хто її потребує, і висловлює вдячність за підтримку. Обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших.	Використовує докази для підтвердження власної думки. Стверджує, що права слід поважати та захищати. Може критично відображати ризики, пов'язані з шкодою для довкілля. Відстоює думку про те, що ніхто не має зазнавати тортур або підлягати нелюдському чи принизливому ставленню та покаранню. Виявляє здатність ідентифікувати ресурси для навчання.
7 Заняття «Ми відповідальні за того, кого приручили»: ✓ Крісло автора: «У моїй оселі живе домашня тваринка». ✓ Бесіда-роздуми в колі. ✓ Робота в малих групах. ✓ Індивідуальна робота: «Добре, коли добре закінчується».	Розмірковує, якими рисами характеру має володіти людина. Розповідає про свої зацікавлення, пояснює, як йому/їй подобається проводити дозвілля. Надає допомогу тим, хто її потребує, і висловлює вдячність за підтримку. Обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших. Описує й обмірковує свої права й обов'язки в сім'ї. Пояснює, чому зберігати природу – обов'язок кожного.	Може критично відображати власні цінності та переконання. Виявляє здатність ідентифікувати ресурси для навчання. Послідовно виконує зобов'язання перед іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Виявляє здатність ідентифікувати ресурси для навчання. Працюючи у групі, виконує свою частку групової роботи. Послідовно виконує зобов'язання перед іншими.
8 Емблема природозахисників	Пояснює, чому природа важлива для людини. Визначає, що природа дає людині. Пояснює, чому зберігати природу – обов'язок кожного.	Працюючи у групі, виконує свою частку групової роботи. Висловлює співчуття щодо неприємних речей, які зауважив/-ла у житті інших. Бере зобов'язання та несе відповідальність, що притаманні активному громадянству.
9 Гра-знайомство «Я знаю цього відповідального учня»	Аналізує свою поведінку, уподобання, виділяючи риси, якими вирізняється з-посеред інших і які надають йому/їй неповторності; Досліджує і представляє неповторність кожної людини, беручи до уваги зовнішність, поведінку, характер, уподобання тощо.	Ставиться до всіх людей з повагою, незалежно від їхнього культурного походження. Демонструє повагу до людей, які мають відмінний соціально-економічний статус від його/її власного.

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
	Розповідає про свої зацікавлення. Залучає учнів, зокрема й тих, які відрізняються від нього/неї, до спілкування, навчання. Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших.	Дає можливість іншим висловити свою думку. Виконує необхідну роботу вчасно.
10 Заняття «Захист території» ✓ Бесіда «Хто охороняє територію?»	Розповідає про видатних історичних осіб та сучасників, чий життя і діяльність пов'язані з місцевою громадою. Розповідає про свої права і обов'язки як учасника/-ці шкільної та місцевої громад. Представляє загальні відомості про Україну. Розпитує дорослих про сучасне громадське життя та минуле України. Ставить запитання, які допомагають більше дізнатися про важливу для України подію чи особу.	Бере зобов'язання та несе відповідальність, що притаманні активному громадянству. Засмучується, якщо бачить, що до когось погано ставляться. Ставиться до всіх людей з повагою, незалежно від їхнього культурного походження. Висловлює зацікавленість до переконань інших людей. Дає можливість іншим висловити свою думку та уважно прислухається до інших людей та їхніх думок. Виявляє здатність ідентифікувати ресурси для навчання.
11 Діяльність «Моя долонька робить добрі справи»	Аналізує свою поведінку; Описує, як змінюються умови життя людини. Пояснює, чому люди перебувають разом, взаємодіють. Надає допомогу і висловлює вдячність за підтримку. Добирає приклади із власного досвіду, які свідчать про відповідальне ставлення до обов'язків як члена шкільної та місцевої громади. З'ясовує, що може робити для однокласників, шкільної спільноти.	Може критично відображати власні цінності та переконання. Висловлює переконання, що впорається із запланованою діяльністю. Активно ділиться корисною інформацією/ знаннями з іншими.
13 Заняття «Дерево – це символ життя і пам'яті!» ✓ Робота з оповіданням «Молода сливка» (за А. М'ястківським). ✓ Діяльність: посадимо дерево!	Описує узвичаєні правила життя своєї сім'ї/ класу, пояснює їх значення для себе. Складає перелік чеснот/ рис характеру, якими володіє літературний персонаж. Надає допомогу тим, хто її потребує, і висловлює вдячність за підтримку. Визначає, що дає природа людині. Розповідає про видатних осіб, чий життя і діяльність пов'язані з місцевою громадою. Дотримується належних правил поведінки в місцях пам'яті, пояснює ці правила. Вшановує героїв України.	Виявляє готовність взаємодіяти та працювати з іншими людьми. Бере зобов'язання та несе відповідальність, що притаманні активному громадянству. Виявляє повагу до різних думок та ідей, якщо вони не порушують прав людини. Бере спільну відповідальність за колективну працю.

Самопрезентація у телепередачі «Я – мандрівник з України»

Учитель звертається до учнів:

Кожен із нас є мандрівником. Заплющте оченята і пригадайте якусь подорож, мандрівку.

А зараз подумайте: де б ви хотіли побувати, куди б хотіли помандрувати?

Людина подорожувала завжди, відтоді, як з'явилась на Землі. Завдяки мандрівникам з'явився транспорт – вона вигадувала та майструвала його, щоб мати можливість помандрувати ще далі. Великі мандрівники, першовідкривачі для багатьох наступних поколінь ставали взірцем мужності, самовідданості, сили духу. До того ж кожна подорож давала практичний результат: освоювались нові торгові шляхи, нові родовища корисних копалин; материки, океани, і країни дедалі тісніше єдналися одна з одною.

Відкриття Землі триває: п'ять тисячоліть проминуло, але процес пізнання нескінченний. Вийшовши у космос, людина дістала можливість оглянути всю Землю згори. Дивовижними є відкриття, зроблені з космосу, у Світовому океані.

Задумайтесь і пригадайте: куди ви мандрували? Чи у мандрівках ви навчалися, робили відкриття, розвивалися як особистість, чи набували життєвого досвіду, чи знайомилися з новими людьми і чи знаходили нових друзів? А чи були у вас під час мандрівок такі ситуації, коли вас запитували: ти хто і звідкіля, чи навчаєшся у школі і що тебе цікавить?

Представляючи себе, ти представляєш свою сім'ю, свій населений пункт, а якщо ти закордоном, то і свою країну!

Уявіть, що ви зараз у країні, в якій мрієте побувати, і тут вас запросили на телебачення з проханням розповісти про себе і свою рідну країну.

Завдання: разом із рідними виготовте відеоролик чи аудіозапис, лепбук чи плакат, комп'ютерну презентацію чи усну розповідь про себе: «Я – мандрівник з України», спираючись на такі початки речень (орієнтовний перелік тверджень, учитель за потреби корегує):

Мене звати ...

Моя країна – ...

Прапор, герб, гімн, столиця, офіційна державна мова, валюта.

Головний закон України –

Я за національність ...

Я проживаю ..., це моя батьківщина.

Територія моєї батьківщини особлива, бо ...

Природа рідного краю...

Рослини моєї місцевості...

Тварини дикі та свійські...

Водойми рідного краю...

Видатними історичними (чи сучасними) особами України є... (їхня важливість для України).

У моїй місцевості є такі пам'ятки культури ...

Я цікавлюсь .../ Я люблю ...

Моя улюблена гра – ...

Моя улюблена книжка – ...

Я маю мрію – ...

Я би хотів ...

Я хочу повідомити ...

Я хочу побажати мешканця цієї країни

Представлення відбуватиметься у «телестудії». Усі учні класу є учасниками передачі (громадяни країни, у якій мандрівник є гостем, можуть мати символіку) і ставити запитання після того, як гість передачі розповість про себе.

Рекомендації вчителів: у приміщенні «телестудії» розташуйте стільці для учасників півколом і, за можливістю, встановіть відеокамеру для запису.

2 Складання історій (від імені речі, привезеної з подорожі)

Завдання: Діти приносять річ із мандрівки і розказують від імені речі про себе (свого господаря).

Наприклад: Одного разу, мандруючи, мій господар/ господиня...

Йому/ їй сподобалось...

Мій господар/ моя господиня... (описує риси характеру; аналізує поведінку; пояснює, які почуття пов'язують його/ її з близькими людьми).

На території, якій я була (мене знайшли, купили, взяли...), ...

А тепер я ... на території... Назва цього населеного пункту походить...

Мій господар/ моя господиня...(дорожить мною, доглядає, зберігає як цінність тощо...).

3 Заняття «Розуміти серцем...»

Учитель розповідає:

Ми не єдині господарі на нашій території.

- Хто ще живе з нами поряд?
- Що відноситься до живого, неживого, а що до рукотворного світу?
- Що потрібно знати, щоб усім разом нам мирно жити?
- Хто повинен зберігати природу?
- Як розуміти вислів «бути Людиною»?

Так, нас оточують вулиці, будівлі, машини, реклама – усе зроблене людиною для людини. Помилково ділити наші світи на два – світ людини і світ рослин і тварини. Ми всі разом живемо під одним небом та Сонцем. Звичайно, дикому звіру не місце на жвавому перехресті, так само як людині не місце в барлогу.

Людина може допомогти усьому живому і підтримати його, побачити живе у, на перший погляд, неживому. Та сьогодні дуже часто людина після себе залишає непридатні для життя території, середовище.

Від нашого піклування про природу буде користь і нам самим.

Завдання: Прочитайте вірш О. Сенатович «Друже мій» (за бажанням можна вивчити його напам'ять):

Друже мій

У сльоту, і в час негоди,
і в погоду, друже мій,
серцем слухати зумій
звуки рідної природи,
звуки – дивні голоси
незвичайної краси.

Чуєш, друже мій, розмови:
з вітром листя гомонить,
з сонцем ниви і діброви,
і з озерами – блакить.
Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи розуміти серцем вчись.

(О. Сенатович)

Запитання для обговорення:

- ✓ Як зрозуміти вислів «розуміти серцем мову рідної природи...»?
- ✓ А чи мають мову рослинки, які живуть у приміщеннях: твоїй домівці, класі? Як цю мову можна почути? Від кого і чого залежить їхнє життя?

[Мімоза. Сором'язлива рослина...](http://www.youtube.com/watch?v=pEJThbZvPdw)
www.youtube.com/watch?v=pEJThbZvPdw

відео 1

4 Заняття «Ліс. Мандрівка»

Рекомендація вчителів: перед мандрівкою у ліс (парк) проведіть обговорення-пригадування, що діти спостерігали минулого разу під час такої мандрівки на природу.

Види діяльності: спостереження, дослідження, обговорення-міркування, напрацювання правил поведінки у лісі та списку добрих справ.

Учитель розповідає:

– Як багато невідомого, цікавого й загадкового навколо нас. Щоб зуміти це побачити й почути, треба бути уважним і допитливим. Спостереження за природою приведуть до відкриття цих таємниць. Територія лісу – це ділянка землі, яка густо вкрита деревами. Крім дерев, у лісі ростуть кущі, трави, мохи та лишайники. На території лісу мешкає велика кількість звірів, птахів і комах.

Ліс – це величезний дім, де по сусідству мешкають найрізноманітніші тварини та рослини. 80 % видів тварин, рослин і грибів живуть у лісах.

Тут доречно прочитати вірш педагога із Львівщини Ірини Залізної «Ліс».

Ліс

Краплиночками ранньої роси,
промінчиками лагідного сонця,
нас всіх запрошує у гості ліс,
гостинці нам приносить на долоньці.

Щоб були рум'яні щічки –
він дарує нам сунички.
Щоб порадувать дитину –
їй дає смачну ожину.

Беруть діти козубочки
і збирають тут грибочки.
Пройдіть лісом по стежині,
Зберіть лікарські рослини.

Сядьте дружно на пеньки,
заспівайте пісеньки.
І вдихніть на повні груди.
Дарує ліс здоров'я людям.

Я подякувати лісу хочу
І йому даруночки зробити:
Сіна лосеві узимку принесу досхочу,
Не забуду годівницю оновити.

Я не буду кривдити звіряток.
Не ламатиму дерев ніколи.
Ліс для мене наче справжнє свято.
Йду до лісу, мов до школи.

Запитання для обговорення:

- ✓ Чому можна сказати «йду до лісу, мов до школи»?
- ✓ Чого ти навчився у «лісовій школі»?
- ✓ Чи можна лісу подякувати? А як дякуєш лісу ти та твої рідні?
- ✓ Чи справді ліс «нас всіх запрошує у гості»?
- ✓ Що діється у лісі в листопаді?
- ✓ Чи є у лісі правила співжиття між тваринами? Яке правило ти б їм хотів запропонувати?

Групова робота: Складання правил «Як не нашкодити лісу» (парку):

Учитель об'єднує учнів у групи по чотири («рослини», «комахи», «птахи», «звірі»).

- Кожна група «мозковим штурмом» напрацьовує правила «Як не нашкодити лісу».
- Від кожної групи одна дитина-доповідач представляє правила усьому класу.

На допомогу вчителю:

Прибирати після себе все сміття.

Стежити за багаття, щоб не сталося пожежі.

Не ламати гілок дерев.

Не руйнувати мурашників.

Не бити скло, бо тварини чи люди можуть поранитись.

Брати з лісу тільки те, що насправді необхідно (листочки для гербарію).

Не зривати польові квіти (вдома у вазі вони дуже швидко зів'януть).

Не залишати написи й інші позначення на корі дерев.

Не брати з лісу тварин (їжачка, равлика, жучка). Ліс – домівка для тварин.

Обговорення «Неочікувані ситуації»

Що буде, якщо:

- Хтось дуже хоче пити, а у нього немає нічого до пиття.
- Учень поранив ногу.
- Вкусила мураха.
- Раптово налетіли хмари і почався сильний дощ.

Рада за круглим столом «Як допомогти лісу?»

Складання списку добрих вчинків: мозковий штурм ідей.

На допомогу вчителів:

Економити папір.

Здавати макулатуру.

Економити енергію.

Підгодовувати тварин і птахів.

Насаджувати дерева.

5 Робота з газетою: читаємо газету і дописуємо в газету

Учитель разом з учнями розглядають газету, її структуру (бажано, щоб у кожного на столі була газета зі статтею).

Усі читають статтю, призначену для дітей молодшого шкільного віку (почергово, якщо вголос, або тихо). Важливо, щоб у статті йшлося про захист тварин.

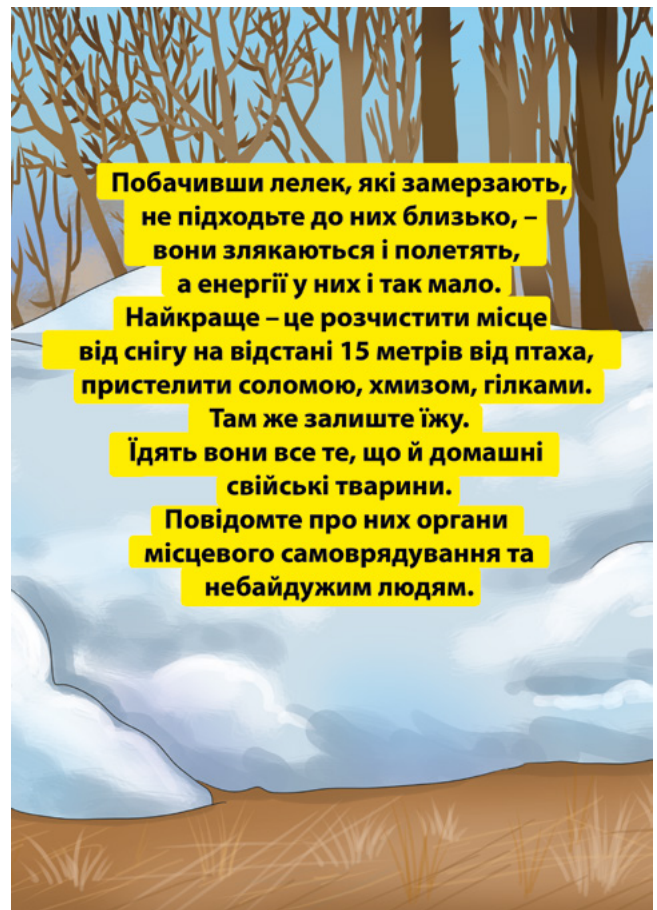
Учитель ставить запитання для обговорення відповідно до змісту статті.

Завдання дітям:

1. Пошукайте в періодичних виданнях (газети, журнали) чи в інтернеті (за допомогою пошуковика Google) інформацію про допомогу людей природі в особливих випадках і, навпаки, допомогу тварин людям. Скористайтесь допомогою працівників бібліотеки і продавців у газетних кіосках.
2. Зробіть світлини пам'ятників чи скульптур тварин, якщо є такі у вашій місцевості. Що вони означають, про що свідчать – розпитайте дорослих.
3. Інтерв'ю. Діти можуть провести інтерв'ю з людиною із ближчого оточення, яка може розповісти про гідний вчинок громадянина щодо диких чи свійських тварин. Під час інтерв'ю діти можуть використовувати записники і диктофони.

Наприклад: із людьми, які допомагали лелекам, тваринам у лісі, загубленим чи безпритульним тваринам.

- Дописи у газету. На основі матеріалів з інтерв'ю чи знайдених в періодичних виданнях та інтернеті зробіть дописи для шкільної, класної чи місцевої газети.

Рекомендація вчителю:

Газету розмістіть так, щоб її могли бачити і читати якомога більше людей.

Заняття «Чи мають тварини права?»

Рекомендація вчителів: запросіть на заняття експертів: зоозахисника, ветеринара, еколога, волонтера, який компетентний з цієї теми...).

Читання та обговорення вірша про метелика В. Косовського.

Я метелика спіймав,
І пригрів, і приласкав,
Став на Сонечку в траві,
Посадив на рукаві.
Зачарований красою,
Я торкнув його рукою,
А метелик не стерпів -
Знявся – і в простір полетів.
Тріпотять в повітрі крила:
Всім свобода люба й мила.

Питання для обговорення:

- ✓ Як автор повадився з метеликом? Чому метелик полетів? На кого вам схожі метелики? Чи можна ловити метеликів?
- ✓ Як розуміти «всім свобода люба й мила»?
- ✓ Де найкраще жити диким тваринам? Чи можна сказати, що дикі тварини, які живуть у зоопарках, цирках, перебувають у неволі?
- ✓ Пригадайте, які тварини є символами України. Чому саме цих тварин люди обрали символами країни, що вони символізують?
- ✓ Де батьківщина тварин, які живуть у зоопарку: слона, осла, жирафи...? Обґрунтуйте свої міркування?
- ✓ Яких диких тварин люди тримають у неволі?
- ✓ Хто такі зоозахисники? Що вони захищають?

Запрошені на заняття гості/ експерти розповідають про права тварин.

«Дебати ногами»

Учитель кріпить у 4-х кутках класу аркуші з написами: «так», «ні», «хочу висловитися», «не впевнений». Після кожного прочитаного твердження він просить зайняти позицію. Учні обирають те місце коло аркуша, яке відповідає їхнім переконанням. Важливо, щоб учитель дав можливість учням висловитися після кожного твердження.

Твердження для дебатів:

- ✓ Треба випустити всіх тварин із зоопарків до лісу.
- ✓ Неправильна діяльність людини порушує право тварин на життя.
- ✓ Людина – єдина істота на Землі, яка засмічує територію своєї Батьківщини.
- ✓ Ведмедям веселіше жити у цирку, ніж у дрімучих лісах Карпат.

Завдання для сімей: Як захистити бурого ведмеда? Це пошукова діяльність, яка допоможе ознайомити дітей та їхні сім'ї із ситуацією, яка склалась з бурим ведмедем, що занесений до Червоної книги, і як захищає держава ведмедів, яких використовують люди.

Офіційної статистики про те, скільки ведмедів в Україні перебувають у неволі – немає. Але зоозахисники кажуть, що це число майже однакове із кількістю ведмедів у дикій природі. Звірі стають заручниками людини, а ті використовують їх для розваг чи збагачення.

- Чому бурий ведмідь занесений до Червоної книги?

- Навіщо люди тримають ведмедів у неволі?
- Який захист надає ведмедям, які жили у неволі, «Реабілітаційний центр для бурих ведмедів» національного природного парку «Синевир» та притулок для ведмедів «Домажир»?
- Чому ведмеді, порятовані з неволі, не можуть бути випущеними на свої рідні території.

У реабілітаційному центрі на Закарпатті та притулку на Львівщині для ведмедів, що були визволені з неволі, створено умови, наближені до природних. Сюди приходять групи дітей, щоб побачити цих величезних звірів, приносять їм пригощення, а ведмеді дуже часто показують різні забавні навички, яких навчилися у неволі.

У природі маленькі ведмежата живуть поруч із матір'ю протягом двох-трьох років після народження, і за цей час вона передає їм усі свої знання. Саме тому ведмежата, народжені в неволі, не знають, як жити у природі: будувати барліг, діставати їжу, взаємодіяти з іншими звірами.

Інформація для вчителя

Реабілітаційний центр бурого ведмедя: [посилання 1](#)

Ведмежий притулок «Домажир»: [посилання 2](#)

Рекомендація вчителів:

Цю інформацію можна обговорити, організувавши «круглий стіл», на який варто запросити сім'ї, людей, що можуть долучитись до обговорення. А учні можуть розповісти особисті історії про ведмедиків, які порятовані з неволі, та все ж не можуть бути на волі.

7 Заняття «Ми відповідальні за того, кого приручили»

«Крісло автора». У моїй оселі живе домашня тваринка ...

На «кріслі автора» діти, у яких вдома є тваринки, розповідають про співжиття з домашнім улюбленцем, спираючись на такі твердження і питання:

- ✓ У нас вдома живе... у нього кличка... кличку придумав...
- ✓ За ним найчастіше прибирає ... найчастіше його годує...
- ✓ Мені здається, що наш домашній улюбленець найбільше любить ...
- ✓ Одного разу ми хвилювалися, бо...
- ✓ Щоб зробити щасливою свою тваринку, я ...
- ✓ У нас вона має право...
- ✓ Ми щасливі...
- ✓ Я маю право зі своєю домашньою тваринкою заходити до...

На допомогу вчителів:

Учитель може підсумувати, що домашня тваринка – це не іграшка, а жива істота, за якою треба доглядати, про яку треба піклуватись, виділити в оселі територію, де вона буде спати, їсти.

Робота зі світлиною (міркування-здогади)

Діти уважно розглядають світлину. Опісля висловлюють свої здогади за такими запитаннями:

- ✓ На яку територію людям вхід із тваринами дозволяється?
- ✓ Що символізує дах собачої будки?
- ✓ А куди людям із тваринами не можна заходити? Чому?

Ця табличка знаходиться при вході до Львівської обласної бібліотеки для дітей. Читачі приходять з домашніми улюбленцями

■ Бесіда-роздуми в колі

Запитання для обговорення:

- ✓ Звідки з'являються безпритульні тварини?
- ✓ Чому не можна самому безпритульну тваринку ловити, гладити, брати на руки, приносити додому?
- ✓ Чи хочете ви допомагати тваринам?
- ✓ Що ми можемо робити для того, що безпритульних тварин не було?

■ Робота в малих групах

- ✓ Кожна групка (по троє дітей) отримує фотографію безпритульної тварини.

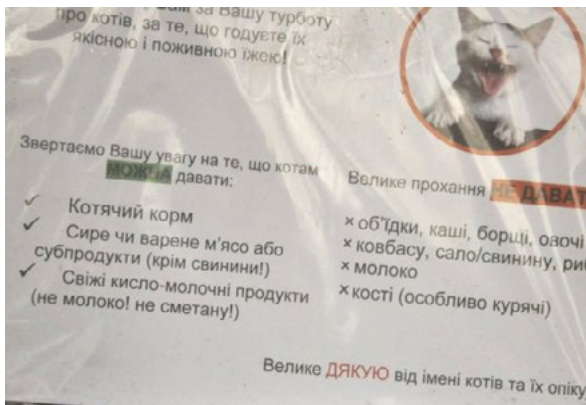
Завдання дітям:

- ✓ Обговоріть світлину, відштовхуючись від таких запитань:
- ✓ Як би ти назвав/-ла цю тваринку?
- ✓ Про що тваринка думає, мріє?
- ✓ Що сталося, що тваринка безпритульна?

Учні намагаються запам'ятати (записати) думки щодо кожної тваринки.

■ Індивідуальна робота «Добре, коли все добре закінчується»

Учитель наприкінці роботи зі світлинами повідомляє дітей, що доля цих тварин склалася щасливо. Кожна дитина одержує світлину тваринки і має розповісти (записати) історію, яка щасливо закінчується. Світлину тваринки учні можуть приклеїти до своєї розповіді.

8 Емблема природозахисників (розшифровуємо і створюємо)

Це емблема (логотип) організації, яка допомагає безпритульним тваринам. Спробуйте, розглядаючи цю емблему, розказати про таке:

- ✓ Де розташована організація, у якому населеному пункті?
- ✓ Яке гасло організації?
- ✓ Яким тваринам вона допомагає?
- ✓ Чому організація називається «Лев»?
- ✓ Чи є у вашій місцевості організація, яка допомагає безпритульним тваринам?
- ✓ Чи хотіли б ви піти у притулок для безпритульних тварин?
- ✓ Що і для чого із собою візьмете?
- ✓ Як ми можемо допомогти безпритульним тваринкам і тваринкам, які в притулку?

- Складіть у групах емблему свого класу, яка свідчитиме про те, що ви захисники природи.
- Представте напрацювання групи і поясніть, чому саме таку емблему ви намалювали.

Інформація для вчителя:

[Посилання 3](#)

[Посилання 4](#)

[Посилання 5](#)

Гра-знайомство «Я знаю цього відповідального учня»

(за принципом гри «Бінго»)

Коментар для вчителя: видрукуйте для кожного учня/учениці, поясніть правила виконання вправи.

Завдання:

Ознайомтеся із твердженнями. У скільки квадратиків ви б могли вписати себе?

Походіть класом і знайдіть серед своїх однокласників того, хто..., впишіть його ім'я.

Я знаю цього відповідального учня – це мій однокласник...

Доглядає за домашньою тваринкою	Знає гімн України напам'ять	Тримає у чистоті свою територію (свій робочий стіл, кімнату...)
Знає людину, яка рятує безпритульних тварин	Знає, за якими номерами телефону можна звернутися за допомогою	Дотримується правил класу
Підсипає у годівничку корм	Цікавиться історією свого краю	Збирає лікарські рослини

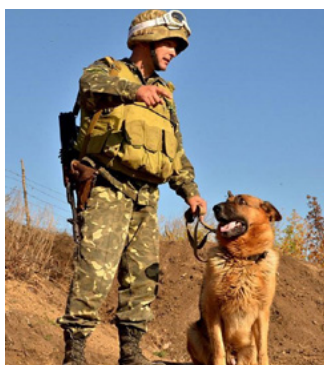
Заняття «Захист території»

Деякі тварини допомагають нам захищати територію України. В українсько-російській війні чотирилапі друзі допомагають нашим воякам у захисті бойових позицій. Унікальні органи чуття собак виявляють ворога на відстані. А ще вони справжні друзі своїх господарів.

- Розгляньте світлини, де побачите собак, які служать разом із людьми на передовій, захищаючи Україну.

Завдання дітям:

- ✓ Пошукайте в інтернеті за допомогою пошуковика Google інформацію про тварин, які допомагають нашим воїнам захищати територію нашої держави.
- ✓ Історію, яка вас найбільше вразила, перекажіть однокласникам на «кріслі автора».

■ Бесіда «Хто охороняє нашу територію?»

На допомогу вчителю:

Запросіть на заняття воїна АТО, учасника бойових дій, прикордонника чи поліцейського.

Учитель розповідає:

Україна – найбільша країна в Європі. Вона розкинулася на стратегічних торговельних шляхах з Європи до Азії, має вихід до моря і плавно переходить з півночі на південь і з лісу у степ. Така земля завжди була ласим шматком для сусідніх агресорів. Зараз наша країна знову переживає складний момент у зв'язку із черговим посяганням на її територіальну цілісність. Як показує історія, агресор завжди залишається переможеним, а Україна – єдиною і неподільною.

- ✓ Кого можна вважати захисником своєї території?

Завдання дітям:

- ✓ Назвіть риси людини, яка є захисником Батьківщини («мозковий штурм»):

Учитель записує великими літерами для класу, а діти записують у свої «книжечки громадянина».

Наприклад: Відповідальність, мужність, сміливість, хоробрість, вправність, кмітливість, майстерність, патріотизм...

- ✓ Підкресли ті риси (зеленим кольором), які у тебе є, і ті риси (червоним кольором), які ще ти у себе хочеш сформувати.

Інформація для вчителів та родичів:

[Фільм про воїнів України](#)

[Топ-10 українських військових фільмів](#)

[відео 2](#)

[відео 3](#)

11

Діяльність «Моя долонька робить добрі справи»

- Кожна дитина вирізає відбиток своєї долоньки, великими літерами записує ім'я, а на кожному пальчику записує твердження, яке відображає те, що доброго робить або хотіла б зробити дитина. Наприклад:

Пишу листи нашим воїнам.

Оберігаю природу рідного краю.

Шаную державні символи України.

Поважаю гідність людей.

Сумлінно навчаюсь.

Дотримуюсь чистоти на усіх територіях.

Допомагаю батькам.

Виконую домашні обов'язки.

Допомагаю старенькій сусідці (вигулюю її песика; купую продукти на її прохання тощо).

Сію квіти, щоб Україна була квітучою.

Підсипаю у годівнички корм для пташок.

Підгодовую безпритульних тварин.

Дізнаюсь про героїв свого краю.

Вболіваю за мир, щоб припинилась війна.

Читаю різну інформацію про Україну (легенди, історичні оповідання)...

- Долоньки діти самостійно прикріплюють навколо карти України.

Запитання для обговорення:

- ✓ Якщо людина робить добрі справи, то чи можна говорити, що вона так допомагає державі?
- ✓ Якщо людина робить добрі справи, чи в такий спосіб вона долучається до розбудови і творення держави?

- Кожна дитина може виготовити оголошення, плакат чи символіку, які заохочують, допомагають творити позитивні зміни, і прикріпити у відповідному громадському місці.

Дякуємо, що дотримуєтесь чистоти у під'їзді.

Як гарно, коли цвітуть квіти біля наших будинків.

Не забувайте вимикати світло у під'їзді, біля будинку.

Дякуємо за чисті узбіччя.

13

Заняття: Дерево як символ життя і пам'яті

Коментар для вчителя:

Заняття вміщує критичне читання тексту, його обговорення, складання плану дій, ухвалення спільних рішень, практичну діяльність.

Учні індивідуально читають оповідання «Молода сливка» (за Андрієм М'ястківським).

Молода сливка

Наді мною ясне сонечко сія. І я хочу розказати, звідки я. Вчора щиглик наді мною пролітав.

— Де взялася ти, сливонько? — запитав.

Кажуть, хлопчик тут бродив і в землю кісточку із сливки посадив. Це було надвечір восени, і я кісточкою спала до весни. Розтопились між будинками сніги. Зелом вкрилися Дніпрові береги. Чую: сонечко ласкавішим стає, і зернятко бубнявіє моє. І щосили шкаралупку розкрива, землю над собою пробива.

Із відерця мене хлопчик поливав і щоразу ніжно примовляв:

— Вкоріняйся, люба сливочко, рости і плодами всіх смачними пригости!

Обговорення:

- ✓ З яких слів зрозуміло, що хлопчик не випадково кинув кісточку зі сливки у землю? Як хлопчик піклувався про деревце?
- ✓ Знайдіть слова у тексті, які підтверджують силу «зернятка», яке проростає?
- ✓ Хто з вас спостерігав за роботою садівника? А хто був помічником садівника? Що саме ви допомагали робити в саду?
- ✓ Чи можна порівняти професію садівника з діями чарівника: з маленького зернятка з'являються дивовижні рослини?
- ✓ Як називається територія, де росте не одне дерево, а декілька, багато? (сад, гай, парк, сквер, ліс).
- ✓ Яке дерево є рослинним символом України? А яке дерево є символом нашої місцевості?
- ✓ Що символізує дерево?

Рекомендація вчителів:

Запропонуйте дітям висадити дерево як символ пам'яті у Парку слави чи на іншій визначеній символічній території пам'яті і пошанування воїнів, борців за волю України. Разом із класом складіть план дій і визначте дату висаджування дерева (дерев чи інших рослин). Запросіть батьків до цього заходу.

- ✓ Де ми можемо посадити дерево (гай)? Що нам для цього потрібно? Які інструменти, одяг? Де взяти деревце?
- ✓ Чи може бути дерево, яке ми посадимо і доглядатимемо, символом нашого класу?
- ✓ Коли найкраще садити дерева?

Групова робота (по 3-4 учні): діти у малих групах розглядають малюнки, які запропонував учитель, і викладають їх у послідовності, створюючи розповідь. Учні самостійно малюють останній малюнок – дерево-символ своєї групки й розповідають, що символізує їхнє дерево.

Матеріал для заняття з педагогами, батьками

Вправа-гра «Я радий/-а, що знаю цю людину» (за принципом гри «Бінго»)

Знайди людину, яка _____

яка сортує сміття	яка любить гуляти під дощем	яка порятувала бездомну тваринку	яка була в зоні АТО
яка знає походження назви нашої держави	яка любить зосереджуватися на шумі та звуках природи (шум моря, вітру, симфонія зливи...)	яка любить спостерігати за природними явищами	яка є волонтером у громадському житті країни
здає відходи на перероблення	знає три рослини і три тварини свого краю, які занесені до Червоної книги	для якої природа є важливою цінністю	якій подобається вивчати тварин, рослини та різні форми життя

Вправа «Подорож» змістовими лініями громадянської та історичної освітньої галузі

Кожен учасник має мати роздрукований перший слайд презентації (Додаток 1).

Учитель може висвітлювати завдання і на екран. [Посилання на презентацію](#)

Додаток 1

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

- що означає **громадянська компетентність**
- чи ми компетентні як громадяни
- що впливає на розвиток громадянської компетентності

(кожен для себе пробує дати пояснення)

ХІД ВПРАВИ

- ✗ Кожен учасник вправи отримує аркуш з "колами" – змістовими лініями громадянської та історичної галузі.
- ✗ Незалежно від того, чи учасники працюватимуть індивідуально, в двійках, малих групах чи фронтально, вони спочатку індивідуально думають і роблять нотатки відповідей на "колах", а тоді пропрацьовують як зазначено у слайді.
- ✗ Коли учасники "працюватимуть" на останньому колі, їм необхідно роздати по 2-3 вислови-мудрості (доречними до теми, додаток) та квадратний папір для нотаток.

ІНДИВІДУАЛЬНО

Я – людина

- ✗ 3 чесноти (морально-етичні цінності), які вам у вас подобаються.
 - ✗ 1 рису характеру, яку б я хотіла змінити чи вдосконалити.
- аналіз: чому більшості учасникам було не просто дати відповідь на перше завдання

ОБГОВОРЕННЯ В ДВІЙКАХ

Я серед людей

- ✗ 3 чесноти, які я ціную у людях.

ОБГОВОРЕННЯ В МАЛІЙ ГРУПІ

Моя культурна спадщина

- ✗ Сімейна/родинна традиція, яку я переніс/ла (підтримую, продовжую) з дитинства у теперішній час.

ОБГОВОРЕННЯ В ГРУПІ

Моя шкільна та місцева громади

- Громадянська (соціальна) діяльність шкільної та місцевої громади, якою я пишаюсь – згадую – пам'ятаю з своїх шкільних років.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ ВСІЄЇ ГРУПИ

Я громадянин України і європеєць

- що саме сьогодні я важливого роблю (можу зробити) для України

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ СЕБЕ

Я громадянин України і європеєць

Пригадайте з шкільних років:

- *Вчителя* (або з працівника своєї школи) та
 - *Людину* з свого ближчого оточення, про яких ви можете стверджувати, що вони патріоти України.
- Опишіть, охарактеризуйте цих людей.*

САМОСТІЙНО

Я - європеєць

- ✗ назвіть 1-2 соціальні цінності - найбільш актуальні для вас, як європейця.

Цінності, які повинна формувати Нова українська школа

Морально-етичні

- Гідність
- Чесність
- Справедливість
- Турбота
- Повага до життя
- Повага до себе та інших людей

Соціальні

- Свобода
- Демократія
- Повага до рідної мови
- Патріотизм
- Довкілля
- Повага до закону
- Відповідальність
- Культурне розмаїття
- Солідарність

ВИСЛОВИ-МУДРОСТІ

- ✗ Прочитайте вислови, які потрапили до вас.
- ✗ Подумайте, на якому колі ця мудрість “працює”.
- ✗ Декілька людей зачитує свої вислови і коментує свої пояснення.

МОЗКОВИЙ ШТУРМ

- ✗ Визначіть:
 - результати вправи з громадянської освіти
 - здобуті навички та настанови.

ДОДАТКОВІ ЗАПИТАННЯ - ОБГОВОРЕННЯ

Запитання: Чи лінії кіл є умовними окресленнями певної території?

- ✗ Кожен складає з клаптика паперу для нотаток хатинку (“моя територія”) і пише на хатинці свої побажання: що він хоче, щоб було у його хатинці – на його території.
- ✗ В двійках обмінюються хатинками-побажаннями.

Запитання: Чи актуальні для вас побажання?

Що для цього потрібно робити?

В МАЛИХ ГРУПАХ:

виводять тлумачення поняття

Громадянська компетентність

(на початку вправи кожен спробував пояснити це для себе)

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ -

означає поінформовану і активну участь особи в житті суспільства, до якого вона належить як на рівні місцевої громади, так і державному та міжнародному рівні.

Роздайте кожному по одному чи по декілька афористичних висловів (Додаток 2).

Прочитавши, учасники мають подумати і прокоментувати, на якому колі ця мудрість справджується найбільше.

Додаток 2

Згода будує, а незгода руйнує.

(Укр. нар. прислів'я)

Зібратись разом – це початок, триматись разом – це прогрес, працювати разом – це успіх.

(Г. Форд)

Дружба має різні прояви, але закон у неї один – вірність.

(М. Коцюбинський)

Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе.

(В. Сухомлинський)

Любов – це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість.

(В. Сухомлинський)

Де гуртом сіється й орється, там весело живеться.

(Укр. нар. прислів'я)

Якщо діти живуть у дружбі, вони вчаться розуміти, що світ прекрасний.

Найбільша сила – в найбільшій єдності й організації.

(В. Винниченко)

Дитина – дзеркало родини; як у краплі води, відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька.

(В. Сухомлинський)

Над всіх старшин – найстарша правда.

(Л. Українка)

Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що пов'язує віджилі, живучі і майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле.

(К. Ушинський)

Дружба без достатніх доказів – порожнє, лукаве слово.

(Т. Шевченко)

І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь.

(Т. Шевченко)

Буди щасливим – це значить пізнати, знайти самого себе.

(Г. Сковорода)

Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців.

(О. Довженко)

Хто в себе не вірить, тому ніхто другий не повірить.

(В. Винниченко)

Не маєш друга – шукай, знайшов – бережи.

(Укр. нар. прислів'я)

Знання лише тоді знання, коли воно набуто зусиллями своєї думки, а не тільки пам'яттю.

(Л. Толстой)

Дружба подвоює радощі і скорочує навпіл горе.

(Ф. Бекон)

Неможливо досягти свободи в майбутньому, утискуючи її нині.

(М. Бакунін)

Труднощі існують для того, щоб долати їх.

(Р. Емерсон)

Невдача – це просто можливість почати знову, але вже більш мудро.

(Г. Форд)

Ніколи не соромся запитувати про те, чого не знаєш.

(Арабське прислів'я)

Громада – то Великий Чоловік.

(Іван Франко)

Вдариш шаблею – заживе пізно чи рано, вдариш словом – вічно ятрить рана.

(Укр. нар. прислів'я)

Турбуючись про те, ким дитина буде завтра, ми забуваємо про те, що сьогодні вона вже є кимось.

(С. Таушер)

Ніколи ні про що не жалкуй: інколи неприємності трапляються на благо, а мрії не втілюються до кращого.

(О. Рой)

Слідкуй за своїми думками – вони стають словами.

Слідкуй за своїми словами – вони стають вчинками.

Слідкуй за своїми вчинками – вони стають звичками.

Слідкуй за своїми звичками – вони стають характером.

Слідкуй за своїм характером – він визначає твою долю.

(Автор невідомий)

3 громади по латці – голому свитка.

3 громади по крихті – голодному пиріг.

(Укр. нар. прислів'я)

3 дітьми працювати, що в ризи одягатись.

(У. Кравченко)

Гра-модельовання: Творення демократичного суспільства

Модельовання – це вид гри, що залучає учасників до абстрактної чи вигаданої ситуації; воно є спрощеним, але живим прикладом реальної події. На відміну від гри чи справжньої вистави, цікавою рисою модельовання є високий рівень непередбачуваності.

Модельовання більш вільне в тому розумінні, що ніхто насправді не знає, якими будуть результати. Вони значною мірою залежать від того, як будуть зіграні ролі. Модельовання пропонує лише ескіз, короткий опис ролі, опираючись на який, учасник має створити своє відчуття світу, розвинути свій погляд на річ.

Модельовання «Творення демократичного суспільства» має чотири етапи.

Рекомендації вчителю:

Створіть у приміщенні умови для роботи в малих групах, місце для спостерігачів (якщо такі передбачені).

Підготуйте для кожного учасника текст «Школа для звірят», таблички з написами ролей (маски, ідентифікатори...).

Надавайте учасникам гри достатньо часу для підготовки.

Координуючи діяльність учасників, надавайте консультативну допомогу, заохочуйте до міжособистісної та міжгрупової взаємодії.

I етап. Ознайомлення з проблемою у лісовому суспільстві

Індивідуальне читання тексту «Школа для звірят».

Запитання для обговорення:

- ✓ Чи ситуація у «лісовій школі» схожа з реальним життям?
- ✓ З якою метою лісова громада створила школу?
- ✓ Які права учнів порушуються у цій школі? Які права людей порушуються у лісовому суспільстві?
- ✓ Проблема є лише у школі? Чи це проблема усієї лісової спільноти?
- ✓ Які соціальні групи формуватимуться в результаті ситуації, що склалася?
- ✓ Хто може допомогти в цій ситуації?

Слід проводити обговорення відповідно до відповідей і коментарів. Потрібно переконатись у тому, що учасники добре зрозуміли, що є предметом обговорення і модельовання.

Що потрібно зробити, щоб у школі була демократична культура, а в лісовому суспільстві – демократична система?

II етап. Розподіл ролей між учасниками заняття

У результаті формуються групки:

1. Учніство
2. Батьківська спільнота
3. Педагоги школи та адміністрація школи
4. Громада
5. Журналісти (репортер, ведучий телепередачі...)
6. Громадська організація (освітня, екологічна, релігійна...)

До гри-модельовання можна залучити потрібних спеціалістів, супервізорів-наставників, освітніх експертів.

■ У групах відбувається:

- ✓ обговорення ситуації, яка склалась, та осмислення наслідків;
- ✓ напрацювання бачення Нової школи;
- ✓ складання списку важливих цілей;
- ✓ визначення пріоритетних цілей;
- ✓ планування.

У процесі гри-моделювання відбувається взаємодія усіх груп.

Доцільність: створення міжгрупових робочих центрів, проведення зборів, переговорів, круглих столів, висвітлення в ЗМІ, консультацій з експертами.

III етап. Групи вповноважують представників до участі в загальних зборах

Уповноважені утворюють центр напрацювання єдиної концепції Нової школи.

IV етап. Прийняття концепції шляхом відкритого голосування

Школа для звірят

Колись одного разу звірі вирішили собі зробити щось видатне, щоб гідно розв'язувати проблеми сучасного світу. Тож організували вони собі школу.

Постановили вони перейти курс навчання, який би складався з бігу, вилізання нагору, плавання та літання. Щоб зробити провадження такого курсу легшим, ухвалили звірі, що кожен вчитиме все, що в програмі.

Качка була досконалою в плаванні, вочевидь, кращою, ніж її вчитель, але вона мала лише задовільну оцінку з літання і двійку з бігу. Тому що вона зле бігала, вона лишалася після уроків і занедбала плавання, бо мусіла вправлятися в бігові. Це тривало доти, доки її лапки з перетинками не натерлися і вона не дістала з плавання лише «задовільно». Але задовільна оцінка в школі була власне задовільною, тож ніхто тим дуже не журився, звісно, крім самої качки.

Кролик бігав ліпше всіх у класі, але дістав нервовий зрив, так багато йому довелося мудрувати в плаванні.

Білка чудово спиналася будь-куди, аж доки її не спіткало розчарування на уроках літання, коли вчитель наказав їй злетіти на вершечок дерева, замість звичного – з вершечка на землю. Вона також перевтомилася, і через це отримала трійку зі спинання і двійку з бігу.

Орля було «важкою дитиною» і не дуже дисциплінованою. На уроках зі спинання воно перемагало всіх, коли треба було дістатися на вершечок дерева, але діставалось воно туди своїм способом.

Наприкінці навчального року недоумкуватий вугор, який дуже добре вмів плавати, а також бігати наввипередки, спинатися і навіть трохи літати, дістав найкращий атестат і був відзначений, поставлений у приклад іншим.

Степові собаки полишили школу і забрали грошові внески, тому що дирекція не включила в перелік дисциплін викопування і закопування. Вони віддали своїх дітей в науку до борсука, а згодом домовилися з дикими кабанами та кротоми влаштувати нормальну школу.

Д-р Джордж Рівіс
(переклав з англ. О. Покальчук)

Коментар для вчителя:

Участь у занятті, що моделює ситуацію, надає можливість учасникам краще зрозуміти завдання та механізм діяльності демократичної системи управління. Учасники опановують

прийоми та шляхи демократичних взаємин, прийоми розвитку критичного мислення, набувають навичок визначення і формулювання ідей, інтересів та цінностей, пов'язаних із предметом обговорення.

Поради для сімей:

Читаймо дітям уголос!

Науковці, дитячі психологи й педагоги закликають батьків якомога більше читати дітям уголос. У багатьох країнах (Польща, Німеччина, Чехія, Росія) на національному рівні популяризували читання вголос.

Деякі популяризатори переконані, що від успіху згаданих промоційних кампаній залежатиме інтелектуальне й емоційне здоров'я нації, а отже, її успішність, живучість та конкурентоспроможність.

Але чому стільки уваги та честі такій, здавалося б, простій речі, як читання дітям уголос?

Науковці твердять, що родина в сучасному інформаційному суспільстві гостро відчуває брак емоційного спілкування. На зміну живому спілкуванню прийшло телебачення, відео, інтернет та інші інформаційно-розважальні спокуси.

Найбільше в цій ситуації страждають діти. Дитина, що виховується в такій теле-відеозалежній сім'ї, ризикує вирости малоемоційним, інтелектуально недорозвиненим невротиком.

Фахівці давно б'ють на сполох і закликають відповідальних батьків рятувати свої родини та дітей.

Дослідження показують, що читання своїм дітям уголос може стати тим рятівним колом, яке відродить здоровий емоційний клімат у сім'ї й забезпечить повноцінний інтелектуальний розвиток дитини.

Читання дитині уголос

- ✓ налагоджує та зміцнює емоційний зв'язок між батьками й дитиною;
- ✓ розвиває дитячу мову, пам'ять та увагу;
- ✓ вчить мислити, тренує здатність зосереджувати увагу;
- ✓ допомагає пізнати та усвідомити моральні засади;
- ✓ запобігає узалежненню дитини від телебачення; комп'ютера та інших інформаційних спокус;
- ✓ ефективно розвиває навички читання та здобування знань із книг;
- ✓ підтримує в добрій емоційній, мовній та інтелектуальній формі самих дорослих читців.

Щоб читання уголос мало належний ефект, потрібно

- ✓ намагатися читати щодня не менше 15-20 хвилин;
- ✓ попередньо готуватися до читання дитині (знайти відповідні інтонації, правильні наголоси, не соромитись читати емоційно);
- ✓ не припиняти читати дитині уголос і в підлітковому віці;
- ✓ зважено добирати літературу.

Радимо книги для родинного читання:

Сюел Анна. Чорний красень / Пер. З англ. А. Саган. – Львів: Свічадо, 2010. – 216 с.

Ця книжка – історія коня, розказана від першої особи, – є однією з найкращих повістей про тварин. Чорний Красень – вороний кінь благородної крові з білою зірочкою на лобі. Книжка про його дивовижні пригоди побачила світ понад 100 років тому в Англії і з того часу стала улюбленою для багатьох поколінь.

Прочитати цю книгу – це мовби побувати «в шкурі» чотириноного героя, пережити всі радощі й печалі, що випали на його долю.

Проте книжка ця не лише про почуття коней, вона найбільшою мірою – про людей, їхні характери, пристрасті, помилки, від яких залежить життя інших. Авторці так добре вдалося все це передати, що «Чорний красень» здобув собі справді світову славу та був 12 разів екранізований.

Ця зворушлива книжка визнана одним з найкращих творів для родинного читання.

«Чорний красень» принесе у наше життя трохи більше чуйності, взаєморозуміння і добра.

Комікси «Як не сісти у калюжу». Закони життя у коміксах. Вид. «Світич», 2017.

Кобель о. Олег. Їжачок-рятівничок: екоказка/ о. О. Кобель; ілюстр. Б. Бондар; Бюро УГКЦ з питань екології. – Київ; Івано-Франківськ; Дрогобич: Коло, 2019.

Екоквест. Серія «Цивілізація». Вид-во «Ранок».

Зберегти ліс. Серія «Екокнига» (для дітей молодшого шкільного віку).

Червона книжечка. Звірі, птахи, риби, рослини, гриби, що входять до Червоної книги України та практичні поради допомоги довіклію. – Київ, Видавництво «Основи».

Червона книга України – це повний список флори та фауни, що страждає від впливу людини. Із самого малку потрібно вчитися поважати світ навколо себе і намагатися жити в гармонії з ним! Червона книжечка – це цікавий ознайомчий варіант для дітей.

Горицвіт Т. Міські пригоди Лісової шишки. Для дітей дошк. і мол. шк. віку: / Худ. О. Кузнєцова. – Київ, АВІАЗ, 2018.

Допомогти другові здобути перемогу у важливих змаганнях, знайти чарівну квітку папороті, насадити цілий ліс, упередити автомобільну катастрофу та зробити ще багато корисних справ – хто б міг з усім оцим упоратися? Певно, що герой із казковими здібностями. Однак лише кмітливі можуть здогадатися, хто він.

Вайброу І. Геройська книжка Малого Вовчика. – Видавництво «Добра читальня».

Книги про Малого Вовчика – чудовий вибір для читання вголос 5-8-річним хлопчикам та дівчаткам, адже про пригоди добродушного та дотепного Вовчика залюбки слухають мільйони дітей у всьому світі.

А також радимо для родинного перегляду мультиплікаційний фільм «Балто».

В основі сюжету пригодницького мультфільму «Балто» лежить реальна історія (що сталася 1925 року) про героїчний подвиг, який здійснив простий собака-волоцюга.

У невеликому містечку Ном, що на півострові Сьюард у штаті Аляска, серед дітей починається епідемія дифтерії. Ситуація ускладнюється тим, що сильна буря, яка тільки почалася, повністю відрізає місто від зовнішнього світу, позбавляючи будь-якої можливості доставити туди потрібні медикаменти. Єдиною надією залишалася собача упряжка, якою потрібно було подолати майже тисячу кілометрів суворими і засніженими просторами.

Балто був наполовину вовк. Він завжди дуже хотів бути ватажком собачої упряжки. Однак люди побоювалися його вовчої натури, тому намагалися до себе не підпускати. Але коли упряжка з ліками заблукала в сніжному бурані, саме вовче чуття Балто допомогло врятувати ситуацію. Він став справжнім героєм і легендою на довгі роки!

Корисні ресурси до теми:

1. [24 причин пишатиись Україною](#)
2. [Чим славиться українська земля: www.5800000.blogspot.com](http://www.5800000.blogspot.com)
3. [10 чарівних лісів світу](#)
4. [Віртуальна мандрівка Україною. ТОП-5 мальовничих місць України](#)